

УДК 808.51

Т. Л. Скрипняк

ПРОСОДИЯ ВИСЛОВЛЮВАННЯ ЯК ФАКТОР МОВЛЕННЕВОГО ВПЛИВУ
НА РЕЦИПІЄНТА

Лінгвістичні дослідження поняття мовленнєвого впливу на реципієнта розглядаються у межах прагматики в роботах, присвячених теорії мовленнєвих актів Дж. Остіна, Дж. Р. Серла, З. Вендлера, в які включено комплекс питань, пов'язаних з суб'єктом – мовцем, адресатом, їх взаємодією у комунікації та ситуації спілкування. Мовленнєвий вплив з позицій теорії мовленнєвих актів пов'язаний з адресатом мовлення, а саме його інтерпретації мовлення, урахуванням контексту, прагматичної ситуації та пресупозицій. Мовленнєвий вплив, на думку Дж. Остіна, реалізується через перлокутивний ефект і проявляється у розширенні інформованості адресата, зміни його емоційного стану, поглядах та оцінках отриманої інформації, впливи на його поведінку, естетичний ефект тощо [1, с. 238–250, 2, с. 22–130, 4, с. 151–169].

Перлокутивний ефект проявляється також в різноманітних комунікативних ситуаціях, пов'язаних саме з усним мовленням, значна роль якого на відміну від письмового підкреслюється в працях, присвячених сценічному мовленню. До найістотніших допоміжних засобів мовця можна віднести мелодійний контур. Він не тільки сприяє розумінню почутого, але й показує відношення оратора до сказаного. Кожен досвідчений диктор здатен проголошувати промову з різною мелодикою, починаючи від благальної до закличної, для досягнення певної мети. Мелодія може мати відтінок простоти, наївності, як у розмові зі школярами, а може бути і монотонною, що викликає не зацікавленість, а антипатію слухача до мовлення. Маніпулювання інтонацією дає оратору можливість не тільки донести смисл промови до слухачів, щоб в їхніх серцях викарбувалось кожне слово, на яке адресант хотів звернути увагу, але й викликати в них певні асоціації. Австрійський поет Ернст Яндл зміг довести це своїм яскравим віршем «Війна», який містив в собі лише це слово, що мало різну мелодію, і вся палітра страху, горя, відчаю, жаху, спричинених війною та радість від її закінчення асоціювалась у слухачів з різними періодами Великої Вітчизняної війни.

Р. Валашек зазначає в своїх дослідженнях, що досвідчені актори мають, як правило, інтуїтивне відчуття для вибору необхідного руху тону, декламуючи поезію, навіть коли вони ще не зрозуміли змісту вірша. Людина схоплює музичний елемент раніше за змістовний. Модифікації мелодійного контуру мають вплив на слухача, на його зацікавленість у змісті промови, на його включеність у діалог як адресата мовлення. За допомогою тонального руху розкривається як щирість мовця так і викликається симпатія реципієнта. Якщо слухачеві не подобається мовлення, то ніякими логічними засобами не можна його переконати. Мелодію визначають однією з головних чинників рушійної сили будь-якої промови, сили переконання, здатності запалити слухача. [9, с. 22–27].

Якщо в нелінгвістичних роботах питання щодо впливу на реципієнта просодії активно обговорюється [5, с.351–355, 3, с.17–20], то в лінгвістичних дослідженнях вплив просодії як об'єкта досліджень стає актуальним з кінця 19 – середини 20 ст, в яких зроблено висновки, що за умов пасивного слухання мовлення сприймається недиференційовано, свідомість утримує в першу чергу те, що виділяє мовець. Тому можна припустити, що за допомогою специфічного застосування просодичних компонентів здійснюється не тільки виділення ключових моментів під час проповіді та смисловий розподіл тексту, а й перлокутивний ефект на слухача, реалізований засобами інтонації [6, с. 268–270].

У лінгвістичній літературі недостатньо інформації з приводу прагматично-орієнтованих та прагматично-неорієнтованих текстів монологічного характеру. Перший тип текстів призначений для справляння емоційно-вольового впливу на реципієнта. Але в прагматично-неорієнтованих текстах вплив модально-емоційного фактора може бути настільки сильним, що просодична організація тексту надає йому прагматичної спрямованості. Це твердження виходить з загальноприйнятого положення про те, що в передачі відношення суб'єкта до повідомлюючого та повідомлюваного до дійсності активну участь беруть екстралінгвістичні та лінгвістичні фактори, які несуть імпліцитну інформацію про емоційний стан комунікантів. Ритм, темп, паузи, інтервали між словами мовленнєвого потоку продуцента мають емотивну значущість і навіть можуть виступати індикаторами його нещирості, тому що в мовленні виявлення даних просодичних засобів є мимовільними, які не контролюються свідомістю мовця.

На особливу увагу заслуговує виділення просодії в процесі політичної комунікації. Події в політиці, наповнені емоціями та насичені почуттями, трапляються не часто. Але 15 листопада 1995 року сенсація потрясла виборців голови партії Соціал-Демократів в Манхеймі в Німеччині. За одну ніч головою партії став Оскар Лафонтейн замість очікуваного всіма Рудольфа Шарпінга. Той, хто хоче керувати партією, повинен викликати в людях захоплення політичними ідеалами. Хто розуміється на тому, як потрібно подати промову, може впливати на почуття і настрої людей. На основі промов Рудольфа Шарпінга та Оскара Лафонтейна дослідниками А.Пешке та В.Зендлмейером проаналізовано механізми впливу зовсім різних стилів промови та визначено не тільки особливості їх мовлення, але й проведено акустичні дослідження, які свідчать про величезні відмінності в обох стилях промов. Експериментаторами зроблено аналіз на основі таких протиставних параметрів: проникливий – поверхневий, щирий – нещирий, пристрасний – безпристрасний, впевнений – невпевнений, проникливий – дистанційний, приємний – неприємний, змінний – монотонний та виявлено такі відмінності: Рівень тембру голосу Шарпінга на 100 Гц глибше, ніж у Лафонтейна. Високий рівень тембру голосу у Лафонтейна проявляється у переважно голосній збудженій манері мовлення, яка іноді переходить в крик. Середні коливання частоти основного тона (згідно стандартних відхилень) складають у Шарпінга 5,5 півтонів, а у Лафонтейна 1,7 півтонів. Діапазон голоса у Лафонтейна постійний 230 Гц, а у Шарпінга сягає від 130 Гц в спокійних відрізках до 300 Гц у емоційно наповнених. Наголошені склади у Шарпінга довші ніж у Лафонтейна (швидкість мовлення відрізняється в обох мовців).

Ритм мовлення Лафонтейна виражено за принципом ізохронії. Тривалість відрізків мовлення у Шарпінга в середньому довше на 1,7с, паузи між фразами довше на 0,45с ніж у Лафонтейна. Співвідношення говоріння та мовчання у Лафонтейна – величина регулярна, а у Шарпінга має нерегулярний характер. Згадані відмінності особливостей викладу промови свідчать про важливу роль просодичних характеристик у здійсненні мовленнєвого впливу на слухача.

Для підтвердження гіпотези щодо впливу специфічної просодичної організації німецької проповіді на реципієнта виконано аудиторський аналіз, в результаті якого відзначено певні модифікації просодичних параметрів, а саме:

1) наявність коротких (односкладових та трискладових) фонетичних слів. Велика кількість зазначених ритмогруп зумовлена акцентним виділенням службових слів, таких, як, наприклад, прислівник "nur", прийменник "in" і навіть артикль "dem", що також сприяє привертанню уваги реципієнта до важливих смислових центрів, яким у даному разі є "Matteus": "Wir finden/ die/ Bergpredigt/ nur/ in/ dem/ "Matteus Evangelium"// – "Ми можемо знайти Нагорну проповідь тільки у Євангелії від "Матфея". Кожне з цих слів виконує роль окремого фонетичного слова, хоча, відомо, що акцентуація службових слів є нетиповою для німецької мови.

2) нерівномірною кількістю складів у ФС сприяє появі своєрідної ритміки висловлювання, яка забезпечує оригінальну ритмічність організації озвученого тексту, його цілісність та полегшує сприйняття. Ритміка сучасної проповіді що, на відміну від традиційної, може бути експресивною, не є тотожною ритмічній організації нейтрального мовлення. Збільшення кількості пауз та подовження їхньої тривалості, специфічна сегментація, нерівномірний темп, емпатичні наголоси, контрастніша мелодика порушують типові для німецької мови ритмічні тенденції, а ритм за своїм сугестивним впливом вважається головним елементом просодичного рівня мовлення. Складна схема варіювання темпу в проповіді також сприяє специфічному оформленню її ритмічної організації.

Найбільшою силою впливу набуває "подвійне обрамування" ключового слова "риторичним мовчанням" – оточення його паузами хезитації як перед, так і після смислового центру висловлювання. Це дозволяє реципієнту психологічно налаштуватися на повідомлення, підготуватися до сприйняття вагової за змістом інформації, виходячи із значення ключового смислового слова.

Встановлені модифікації просодичних характеристик забезпечують досягнення основних цілей, які ставить перед собою проповідник: вплинути на парафіянина таким чином, щоб йому не тільки запам'яталася сама промова, але відбулися зміни в його поведінці стосовно дотримання моральних норм, піднявся його дух, щоб закладені в тексті принципи стали його життєвими принципами.

Численні дослідження проповіді як лінгвістичного так і богослівського напрямків свідчать про те, що мало уваги приділяється відповідній реакції адресата на отримане повідомлення. Важливим є не тільки передача інформації проповіді, але й як вона буде сприйнята та зрозуміла реципієнтом. Шлях від розмови до промови – це шлях від «безпосередньо діалогічного» до «прихованого діалогічного» [7, с. 141]. Ця думка є яскравим твердженням того, що слухачі теж співпроповідують. Проповідь, яку проголошує мовець у певній конкретній ситуації не залишається в процесі продукування однаковою, вона множить та модифікується залежно від кількості адресатів, які її сприймають. Слухання є не пасивним, а надзвичайно активним процесом. Під час перцепції проповіді в уяві реципієнта з'являється низка картинок, згадок та асоціацій, які знаходяться в прямому або непрямому, в свідомому або несвідомому зв'язку з почутим. Сприйняте та асоційоване не є відокремленими, але впливають один на одного та переплітаються. Це стосується когнітивної та емоційної сторін сприйняття. Для того, щоб слухач «пережив» проповідь, йому потрібно докладати не менше зусиль ніж мовцю. Проповідь, яка здійснює вплив на реципієнта в мовленнєвій та постмовленнєвій ситуації, співпродукується адресатом разом з адресантом [8, с. 9].

На думку дослідника Р. Валашека слухання промови вимагає духовної співпраці реципієнта, який докладає стільки ж зусиль, скільки і мовець. Проста присутність та сприйняття мовлення тільки як акустичні коливання не принесуть ніяких результатів. У цьому випадку і може проявитися майстерність адресанта у зацікавленні та зараженні реципієнта усним текстом.

Важливою є реакція слухача на сприйняття проповіді, яка може відобразитися в посткомунікації: «Є над чим подумати...», «Я також зробив би як ...», «Я зробив би по-іншому», «Цікаво, якби я відреагував, якби...», «Я розізлився, тому що в мене виходить по-іншому, тому що так не буває...», «Я ще ніколи це так не бачив», «Мене турбує, що...».

Якщо будь-яка реакція має місце, це означає, що відбувся вплив на реципієнта на різних мовних рівнях, аналіз якого потребує подальшого дослідження.

Література

1. Вендлер З. Иллокутивное самоубийство // Новое в зарубежной лингвистике. — Вып. 16: Лингвистическая прагматика. — М., 1985. — С. 238–250.

2. Остин Дж.Л. Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике. — Вып.17: Теория речевых актов. — М., 1986. — С. 22-130.
3. Сергеечева В. Азы общения. — СПб.: Питер, 1986.
4. Серль Дж. Р. Что такое речевой акт // Новое в зарубежной лингвистике. — Вып.17: Теория речевых актов. — М., 1986. — С. 151-169
5. Сопер П. Основы искусства речи: Пер. с англ. — 3-е. изд., испр. — М.: Изд-во агентства „Яхтсмен“, 1995.
6. Стеріополо О.І. Перлокутивний ефект просодії мовлення // Актуальні проблеми романо-германської філології в Україні та Болонський процес: Матеріали міжнародної наукової конференції (24-25 листопада 2004 року). — Чернівці: Рута, 2004. — С. 268-270.
7. Hellmut Geißner. Sprecherziehung. — Königstein, 1982. — S. 141.
8. Jörg Rothermundt. Der Heilige Geist und die Rhetorik. — Gütersloh, 1984. — S. 9.
9. Wallaschek R (1914). Psychologie und Technik der Rede. — Leipzig, 1914. — S. 22-27.

Статья поступила в редакцию 23.03.2006 г.

□

УДК 811.111 — 342

Е. Н. Старченко

РОЛЬ ПРОСОДИЧЕСКИХ СРЕДСТВ ВОЗДЕЙСТВИЯ НА РЕЧЬ УЧАСТНИКОВ СУДЕБНОГО ПРОЦЕССА

Судебная речь представляет собой функциональный стиль речи, так как является «разновидностью литературного языка, в которой язык выступает в той или иной социально значимой сфере общественно-речевой практики людей» [3, с.567], в данном случае — в административно-правовой профессиональной сфере общения. Наше исследование посвящено изучению судебного стиля речи в своей устной разновидности. Функциями судебной речи являются функции сообщения и воздействия.

Стиль судебной речи определяется рядом факторов, которые принято считать стилиеобразующими: ситуацией, целью общения, автором речи, адресатом, а также лингвостилистическими средствами [3, с.568]. Особенности этих факторов делают судебную речь схожей с, например, публичным или официально-деловым стилями речи. Так, ситуация судебного заседания является крайне формализованной, авторы речи (участники судебного процесса) — профессионалы высокого социального статуса. Цель судебной речи состоит в том, чтобы убедить, что закон истолкован правильно. Главным отличием судебной речи как функционального стиля является строгая регламентированность речи, конвенциональность языковых форм и одновременно с этим сочетание клишированных лингвостилистических средств официально-деловой речи с устно-разговорными формами.

Изучение судебной речи неразрывно связано с исследованием социальных ролей, существующих в ситуации судебного заседания. В нашей работе судебная речь исследуется на звучащем материале выступлений американских юристов в Верховном суде США, который является апелляционным судом. В судебном процессе принимают участие только судебная коллегия, состоящая из верховных судей, советника истца и советника ответчика. Мы предполагаем, что просодические характеристики речи советников истца, советников ответчика и верховных судей должны иметь просодические признаки американской речи высокого социального статуса. Есть также основание предположить, что участники судебного процесса действуют в соответствии с определенными нормами поведенческого и речевого этикета, закрепленными за социальными ролями судьи, истца и ответчика.

Изучение просодического выражения социальных ролей участников судебного процесса дает возможность дифференцировать социокультурную норму аме-